

ERDŐS KRISTÓF

GULYÁS LAJOS

Az egyetlen egyházi személy,
akit jogerős bírósági ítélettel végeztek ki

Gulyás Lajos az 1956 utáni megtorló gépezet egyetlen olyan egyházi áldozata, akit jogerős bírósági ítélettel végeztek ki. A törvényes rend pártján állt, elutasítva mind a diktatúrát, mind az önbíráskodást. A mosonmagyaróvári sortűz után megmentett egy határőrtisztet és átadta a városi nemzeti tanácsnak, hogy ítélkezzen felette. Máskülönb az államvédelmi hadnagyot a feldühödött tömeg meglincselte volna. Az „ellenforradalom” mítoszának megteremtéséhez azonban a kádári hatalomnak Gulyásra is szüksége volt. A lelkipásztor még az 1957 elején megjelent, őt rágalmozó cikk után is biztos volt ártatlanságában, ezért nem menekült el az országból. „Magyar ember nem hagyja el a hazáját!” – mondta feleségének. A Nagy Imre-per vidéki főpróbájaként értelmezhető győri perben az „egyházi reakciós” szerepét osztották rá. Így az ügyében született kegyelmi kérvények mit sem számítottak.

Gulyás Lajos
balatonszepezdi
segédlelkészként

Gulyás Lajos egy 25 hold földön gazdálkodó református család második gyermekeként született Esztergom vármegye Kisújfalu községében (ma: Nová Vieska, Szlovákia) 1918. február 4-én. A trianoni békeszerződés értelmében szülőfaluja Csehszlovákiához került. Egyetlen fiúgyermekként a gazdaságban lett volna a helye, szülei azonban a tanító biztatására beírátták az érsekújvári reálgimnázium magyar osztályába, ahol 1937-ben érettségizett. Ezután a református lelkészi hivatást választotta, amelyre először Losoncon, majd annak az első bécsi döntés következtében történő visszacsatolása után Pápán készült. A bibliai és teológiai tudományok elsajátítása mellett fontos volt számára, hogy teológustársai között igazi lelki közösségre talált. Miután letette az első lelkészképző vizsgát, segédlelkészként visszakerült szülőföldjére, ahol megismerkedett Puskás Gabriella tanítónővel. Hamar megszerették egymást, és 1942. május 18-án összeházasodtak. Az esküvő után Szombathegyen teljesített katonai szolgálatot.

ELLENÁLLÁS, ZSIDÓMENTÉS, NÉPBÍRÓSÁG

A házasságkötés után, 1942. szeptember 15-én költözött feleségével az akkor Zala vármegyéhez tartozó Balatonszepezdre, ahol közel hat éven át teljesített segédlelkészi és tanítói szolgálatot. Szepezdi barátja, dr. Balogh Zoltán szép és tartalmas prédikációira emlékezett vissza. Gulyás figyelmét azonban a világban történő események sem kerültk el, így a nyugati adásokat Baloghhallgatva együtt hallgatták világvevő rádióján, reménykedve a balkáni partraszállásban. Barátja igazságkeresőként jellemezte Gulyást, aki „*amit igaznak vélt, helyesnek vagy jónak, amellet síkra szállt, nem törődött azzal, hogy esetleg hátránya származik belőle*”. Ha ennek figyelembevételével vizsgáljuk a lelkész életét, könnyebb megértenünk egyes lépéseit, illetve a döntései mögött meghúzódó okokat. Zánkai tudós főnöke, dr. Tóth Kálmán így emlékezett egykori segédlelkészére: „*Amikor én a kutató alázatával a héber Biblia titkait kerestem, ő különös, csodálatos örömmel beszélt a haza reményeiről*.” Gulyás írásaiból és beszédeiből egy autonóm személyiség körvonalazódik, aki véleményéért nyíltan kiállt, bátor és kemény emberként viselkedett.

Gulyás Lajos

1918–1957

Református lelképásztor. Az 1947-es választásokon a kisgazdapárt színeiben indult, országgyűlési pótképviselő lett. 1948-tól Levél község református lelkésze. 1956. október 26-án a mosonmagyaróvári sortűz miatt a feldühödött embereket igyekezett visszatartani a lincseléstől. Bátor fellépésével megmentette Máté Lajos ávós hadnagy életét. 1957. február 5-én vették őrizetbe, június 10-én ítélték halálra.

Az ország német megszállása idején Gulyás Lajos fegyveres ellenállási mozgalmat vezetett Zala vármegyében. Balatonszepezdi segédlelkészként az embermentésben is részt vállalt, pártfogásába véve néhány – a hatályos törvények alapján zsidónak minősülő – családot, amelyek tagjainak így nem esett bántódásuk. A nyilas puccs után, 1944 novemberében mint „ál-lamfelforgató angolbarát kommunisztát” rövid időre letartóztatták. Ennek vélhető okait Balogh visszaemlékezésében találjuk meg. Egyrészt említi, hogy Gulyás egy prédikációjában a hamis próféták hamis beszédeiről szólt, egyértelműen célozva a nyilasok propagandájára, másrészt megtudjuk, hogy a lelkész sikertelenül próbálta megakadályozni, hogy a falu leventéit bevonultassák frontszolgálatra. A német visszavonulást követően a szovjetek 1945. március 27-én szállták meg a falut. Gulyásék a háború éveiben váltak családdá, három lányuk született.

A háború után kiépülő új hatalom szerveinek figyelme sem kerülte el Gulyást. Hosszú évekkel később így írt erről Bereczky Albert dunamelléki református püspöknek: „az ellenem elkövetett méltánytalanságokból regényre is telnék.” Elsőként a zalaegerszegi népbíróság idézte be egy 1944 nyarán megjelent vezércikke kapcsán. Az ügyben hat hónapi elzárásra és politikai jogainak ötévi felfüggesztésére ítélték. A vád teljes mértékben szemben állt a háború idején tanúsított magatartásával: a zsidómentésben és az ellenállásban való részvállalásával. Gulyás fellebbezett a Népbíróságok Országos Tanácsánál (NOT), a tapolcai Politikai Rendészeti Osztály pedig mint „politikai bűnöst” rendőri felügyelet alá helyezte. Büntetőügye 1946. március 6-án a NOT-nál zárul le, ahol az elsőfokú népbíróságokkal szemben kizárólag szakképzett jogászok dolgoztak és igyekeztek objektíven eljárni. Kimondták, hogy a zalaegerszegi népbíróság tévedett a bűnösség megállapításában, ezért az előző ítéletet megsemmisítették, és Gulyást felmentették a vádak alól.

KISGAZDAPÁRTI POLITIKUS

A háború után – lelkészi hivatása gyakorlása mellett – politikai pályára lépett, hogy részt vehessen a nemzet sorsának alakításában. Létrehozta az 1945-ös választásokon a szavazatok

túlnyomó többségét megszerző független kisgazdapárt balatonszepezdi szervezetét. A párt tapolcai járásának titkára, vármegyei törvényhatósági és országos nagyválasztmányi tagja lett. Személyes jó barátja volt B. Szabó Istvánnak, a Nagy Ferenc-kormány állam-miniszterének, aki egyik levelében ezt írta neki: „*valahányszor levelet kapok Tőled, abból kiérzik a Te törhetetlen, habár sokszor fájdalommal teli és törhetetlen hited a magyarság ügyének jobbra fordulásában. Különben nem lehetnél képes arra a munkára, amit oly önzetlenül végzel a nemzet érdekében.*”

1946 nyarán, a tapolcai pártnagygyűlésen került sor első politikai megnyilatkozására, amikor kritikaként fogalmazta meg, hogy a kisgazdák helyi és országos szinten nem képviselhetik magukat a választások szerinti számarányuknak megfelelően. Felszólalt a szabadság és a függetlenség mellett. A kormány ugyanis a párizsi békeszerződés aláírása előtt állt, így Gulyás – a kisgazdákkal és a lakosság többségével együtt – a megszálló szovjet csapatok kivonulására, azaz az ország szuverenitásának helyreállítására készült.

Bár a háborút követő években a kialakuló rendszer látszólag demokratikus volt, a Magyar Kommunista Párt (MKP) hatalomátvételének előkészítése egyre erőszakosabban folyt. A kisgazdapárt szétdarabolásának egyik csúcspontját az ún. „köztársaság-ellenes összeesküvés” ügye jelentette. Az 1947 januárjában elindult kommunista sajtókampányhoz csatlakozott Lakatos Pál párttitkár is az MKP balatonszepezdi gyűlésén. Beszédében kifejtette, hogy „*ötszáz ezer embert kell kiirtani*” a rend helyreállítása érdekében. Gulyás ez ellen tiltakozott, amiért népbíróság elé állították. A népbírósági ügy részletei nem ismertek, de a fellelt iratok alapján feltételezhető, hogy a lelkész nem került letartóztatásba vagy börtönbe.

Lakatos párttitkárhoz hasonlóan egy bizonyos Gerencsér is támadta Gulyást az *Uj Zala* hasábjain. Az MKP irányvonalát követő lap szerzője szerint a lelkész egy kővágóorszi kisgazda gyűlésen támadólag szólt a kommunistákról. Írásában kapcsolatot vélt felfedezni Gulyás és a köztársaság ellen „összeesküvők” között, ezért javasolta, hogy „*tűnjön el*”, mielőtt a többiekhez hasonlóan őt is letartóztatják. Gulyás a zalai kisgazdák lapjában határozottan visszautasította Gerencsér vádjait, kijelentve, hogy az „összees-

küvésről” ő maga is 1947 januárjában értesült, ezért menekülni sem hajlandó. Az *Uj Zala* szerzője viszontválaszában mindezt elutasította és Gulyást „*fasisztának*”, a „*nép ellenségének*”, illetve „*demokráciaellenesnek*” nevezte, aki „*szidalmazza az ország élén haladó munkáspártokat és ezzel a hazaáruló összeesküvők útját egyengeti*”. Gerencsér megnyilatkozásában is tetten érhető az a korabeli – a politikai rendőrség működési mechanizmusát is meghatározó – kommunista retorika, amellyel 1945 januárjában Vas Zoltán is érvelt elvtársainak, a rendőrség vezető pozícióinak megszerzése kapcsán: „*Most már nemcsak politikailag, de államhatalmilag is nekünk, kommunistáknak kell megszabnunk, kiket tartunk a nép ellenségének.*”

Eközben közeledett 1947 nyara, az előre hozott, „kékcédulásként” elhíresült, elcsalt országgyűlési választásokkal. Gulyás országgyűlési képviselőjelöltként Tapolcán 1947. augusztus 3-án elmondott beszédében a választók bizalmát kérte. Összefoglalva a kisgazdapárt politikáját – szemben a „marxi szocializmussal” – hitet tett a polgári demokrácia irányába, a magántulajdonra

Gulyás Lajos esküvői képe, 1942.
Gulyás Lajos családja körében, 1954

épülő gazdaságpolitika, a magánkezdeményezés és a vállalkozás szabadsága, illetve a vallás-körökre épülő kultúrpolitika mellett. A tapolcai járásban – úgy, mint az egész megyében – a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt (DNP) abszolút többséget kapott. Balatonszepezden viszont a kisgazdák kilenc szavazattal megelőzték a DNP-t. Gulyás előkelő helyen, Zala vármegye listáján negyedikként szerepelt, de a parlamentbe való behívására nem került sor. Országgyűlési pótképviselő lett. Az országos választási eredményeket mélységesen sajnálta, kifejtette, hogy a magyar nép – önhibáján kívül – politikailag éretlen a demokratikus életre.

LELKIPÁSZTOR A NYUGATI HATÁRSZÉLEN

A család közel hat év után elköltözött Balatonszepezdről, mert Győry Elemér dunántúli református püspök 1948. május 15-én Levélre helyezte Gulyást. A nyugati határ melletti községbe a há-

borút követő csehszlovák–magyar lakosságcsere következtében jelentős számú református család került, illetve erdélyiek is éltek itt. Gulyás feladata Levél reformátusainak egyházközséggé szervezése lett, valamint a lelkesítő szolgálat ellátása Mosonszolnokon, később Rajkán és Hegyeshalomban is. Amikor Levélre helyezése előtt a kisgazdapárt balatonszepezdi szervezete kimondta megszűnését, Gulyás már harmadik hónapja volt rendőri felügyelet alatt. Miután megtörtént a kommunista és a szociáldemokrata párt fúziója, politikai tevékenységét abbahagyta.

Levélen szervező segédlelkészként családlátogatásokat végzett, hittan- és bibliaórákat tartott, foglalkozott az ifjúsággal, illetve istentiszteleteket tartott. Már nem politizált, de fontos kérdésekben véleményt formált, így a dunántúli reformátusok körlevelében reflektált az egyházi iskolák államosítását kimondó törvényre is. Meglátása szerint maguktól az épületektől el lehet búcsúzni, de „*a lelkektől nem*”, továbbá javasolta, hogy az iskolák elvétele után az egyház „*éljen igazán azokkal a nevelő eszközökkel, amelyek sajátlagosan az övéi: szószék, családlátogatás, ifjúsági munka, nőszövetség*”.

A hatóságok zaklatásait Levélen sem tudta elkerülni. 1948. augusztus 16-án a győri népügyészség izgatás büntette miatt vádiratot adott ki ellene. Ennek indoklása szerint 1947 nyarán elmondott választási beszédében a munkáspártot, elsősorban az MKP ellen „agitált”. Ezért püspöke a felfüggesztését javasolta. Eszperese sem mert kiállni mellette. Ezt naplójában így értékelte, kritizálva egyháza államhatalommal együttműködő felső vezetését: „*Megalkuvás és Krisztus ügyének elárulása az egész vonalon!*” Gulyás támogatás nélkül maradt. „*Hittanóráim voltak Levélen, de nincs lelki erőm a szolgálathoz! Egyedül maradtam!*” – olvashatjuk 1948. december 3-i feljegyzését. Ügyét 1948. december 23-án tárgyalták. Öt hónapi fogházra és háromévi politikai jog- és hivatalvesztésre ítélték, amely ellen semmisségi panasszal élt. Feltételezhető, hogy sikerrel járt, mivel az önállóított levél-mosonszolnoki társegyházközség megválaszthatta lelkipásztorának, így 1949. április 10-én beiktatták hivatalába.

Bár Gulyás már nem volt aktív politikus, mégis folyamatosan követte a kül- és belföldi történéseket, napilapokat olvasott. 1953. július 4-én naplójába

feljegyezte a Nagy Imre vezette kormány megalakulását: „Rákosi süllyesztőbe került. Teljes gazdaság-, sőt társadalompolitikai fordulatot jelentett be az új miniszterelnök.” 1954 októberében reformpolitikájának erősítése céljából Nagy Imre – Rákosival szemben – újraszervezte a Magyar Függetlenségi Népfrontot, Hazafias Népfront néven. A szervezet háttérbázist jelentett számára, amelybe széles rétegeket – köztük pártonkívülieket is – be akart vonni.

Gulyást beválasztották a Hazafias Népfront levéli bizottságába, amelynek elnöke lett. Népfrontos pályafutásának részleteiről nincsenek források, annyi bizonyos, hogy tagságáról hamar – elnökségéről feltételezhetően még korábban – lemondott. A Hazafias Népfrontban való szerepvállalását motiváló konkrét tényezők jelenleg ismeretlenek, mindenesetre korábbi közéleti-politikai tevékenysége alapján feltételezhetően ebben egy új esélyt látott, hogy tehessen valamit a változásokért. Szintén erről tanúskodik egyik, néhány évvel korábbi naplőbejegyzése: „33 éves vagyok. Életem folyását ebben a korban nem így gondoltam. Családomnak élek, s nemzetem halódik. Istenem, adj lehetőséget a népemért való szolgálattal!”

A család szerényen élt a lelkési és a tanítói fizetésekből, ezért megélhetésük biztosítása érdekében állatokat tartottak, valamint a parókia kertjében és az egyházközséghez tartozó földön gazdálkodtak. A Gulyás lányok szeretettel gondoltak vissza szüleikre és gyermekkorukra. Édesapjuk szigorúan fogta őket, mindig kikérdezte a leckét, amelyet az iskolából hazaérve rögtön el kellett készíteniük. Mindemellett a kikapcsolódásra is jutott idő, így például sokat társasjátékoztak.

A MOSONMAGYARÓVÁRI SORTŰZ

Gulyást több alkalommal felkérték az egyházmegyei lelkészértekezletek előadójának. 1956. május 23-án nagy visszhangot kiváltó beszédet tartott Pápán. A Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusáról, illetve Bulgaryin és Hruscsov angolai látogatásáról kellett referálnia, de elsősorban egyháza vezetését bírálta. Lelkésztársai figyelmébe ajánlotta Jézus Krisztus tanítását a politikával való kizárólagos foglalatossággal szemben. Sérelmezte, hogy a konfirmandusai számára rendelt tizenkét Bibliát – szemben a kül-

Gulyás Lajos kisgazdapárti választmányi igazolványa

politikai háttéranyaggal – nem kapta meg. Beszéde végén hivatkozott az alkotmányban biztosított szólásszabadságra, ennek ellenére esperese, Madar Zoltán megrovásban részesítette.

1956. október 23-án Csehszlovákiában tartózkodott Ildikó lányával, így a forradalom kitöréséről ott értesült. Két nappal később, október 25-én este érkeztek haza Levélre. Október 26-án a lelkési hivatalban dolgozott, és csak kora délután értesült egy helybelitől, hogy Mosonmagyaróváron halottak vannak. Erre kerékpárral bement a 6,5 km-re lévő városba, ahol aznap reggel munkások és diákok békés tüntetésbe kezdtek.

A tüntetők a főtéren gyülekeztek, majd a pártbizottsághoz vonultak, és annak épületéről eltávolították a vörös

csillagot. A következő állomás a járási börtön volt, ahonnan kiszabadították a rabokat, majd a tömeg kettévált. Az emberek egy része a gyárak felé indult, onnan pedig a határőrlaktányához mentek, ahol sortűz fogadta őket. Az áldozatokról mind a mai napig nincsenek pontos adatok, a halottak száma 50–105 között volt, a sebesültek meghaladhatta a kétszázat. A sortűz után a városi hangosbemondón közölték, hogy „csőcselék” támadta meg a laktanyát, és őket tették felelőssé a történetekért. A mosonmagyaróvári kórház ennyi sebesültet nem tudott ellátni, ezért Győrbe, sőt Budapestre is vittek sérülteket.

Gulyás a városba érve a kórház udvarán szembesült a halottakkal. Időközben próbálta a laktanya lefegyverzésére készülő tömeget tervéről lebeszélni. A rendőrség parancsnokát kérte, hogy vonja felelősségre a laktanya parancsnokát, és az embereket ne engedje oda, nehogy további áldozatok legyenek. Mivel a rendőrség már letette a fegyvert, vezetőjük Gulyás kérésének nem tudott eleget tenni, ezért javasolta neki, hogy keresse meg a városi nemzeti tanácsot. Gulyás ott megtudta, hogy a győri honvédség hamarosan a segítségükre érkezik, s ezt a nemzeti tanács kérésére közölte a kórháznál lévő tömeggel. Ezután hazament és a tanácselnöknek javasolta, hogy a mosonmagyaróvári áldozatok melletti részvétüntetés céljából vigye be a levélieket a városba. A tanácselnök ezzel egyetértett, nem úgy, mint a párttitkár, akivel emiatt össze is szólalkoztak.

Ezt követően Gulyás visszament a határőrlaktányához, amely körül honvédségi teherautókat látott, az udvaron pedig a sortűz miatt feldühödött embereket, amint csoportokban határőrtiszteket ütlegeltek. Az önbíráskodással viszont nem értett egyet. Az egyik csoporthoz sikerült odaférfkőznie, és többekkel együtt kimentett egy tisztet, akit egy katonai gépkocsiba tettek, mert a tömeg ki akarta szedni a kezükből. Ha ez nem így történik, és az ütlegelés közben a „földre esik, biztosan agyontapossák” – jellemezte később a kiélezett helyzetet Gulyás. A tisztet, Máté Lajos áv. hadnagyot a tömeg elől biztonságba akarták helyezni. A járásbírósg fogdján azonban nem vették át, mert az örök már le voltak fegyverezve, így a tanácsházára vitték. Gulyás 4-5 katona segítségével bekísérte Mátét az épületbe, de az ott lévő tömeg rajtuk keresztül is ütötte a hadnagyot, még a

A mosonmagyaróvári
sörtűz egyik
áldozata,
1956. október 26.

lelkézt sem kímélték. Ennek eredményeként nyakát négy napig alig tudta mozdítani. A hadnagyot a tanácsházán őrizték, de a másnapra tervezett kihallgatáson

már nem volt jelen, mert addigra sikerült megszöknie. Gulyás csak késő este tudott hazamenni Levélre.

A TÖRVÉNYESSÉG VÉDELMEBEN

Másnap, 1956. október 27-én a lelkézt gyűlésre hívták, melynek célja a helyi forradalmi tanács megalakítása volt. Tekintve, hogy a község lakossága túlnyomórészt parasztokból állt, Gulyás nemzeti tanács létrehozását javasolta, amit a jelenlévők el is fogadtak, de a tanácsba nem választották be. A gyűlésen mások mellett ő is röviden felszólalt, a törvényesség védelmében mindenkit nyugalomra intett, míg az országos rend és kormányzat ki nem alakul, továbbá kérte, hogy tartózkodjanak a bosszútól. 1956. október 28-án, vasárnap istentiszteletet tartott. Gulyás aggodott a járás parasztságának irányí-

tásáért, nehogy a múlt sérelmei miatt önbíráskodásra ragadtassák magukat. 1956. október 29-én ezért Mosonmagyaróvárra ment, ahol megbízták, hogy vegye fel a kapcsolatot a környező falvakban megalakult tanácsokkal. Gulyást először a hegyeshalmi tanácshoz küldték, ahol megtudta, hogy a határőrséget nem fegyverezték le, és addig nem is fogják, amíg nincs megbízható polgárőrségük. Mindezt telefonon jelentette a városi nemzeti tanácsnak, miközben egy bizonyos Cseh László helyi vasutas Mosonmagyaróvárról fegyveres polgárőröket kért, akikkel lefegyverezte a határőröket.

Miközben telefonált, egy német nyelvű memorandumot szövegeztek meg, amelyet többekkel együtt ő maga is aláírt. A tanácsnál két külföldi, feltehetőleg osztrák újságíróval is beszélt, tolmács útján. Kérte, hogy a Vöröskereszt növelje a szállítmányokat, valamint hogy az ENSZ diplomáciai úton érje el a szovjet csapatok kivonását az országból. Erre gazdasági bojkotton keresztül látott lehetőséget. Úgy gondolta, hogy a szovjetek kivonulása után „a volt négy koalíciós párt vette volna kezébe a magyar politikai

és gazdasági élet irányítását, ezután kimondottuk volna Ausztriához hasonlóan a magyar semlegességet, köteleztük volna magunkat arra, hogy sem keleti, sem nyugati tömbökhöz nem csatlakoztunk volna, és úgy kelet, mint nyugat felé fölveztük volna a gazdasági kapcsolatokat, szigorúan a nemzetközi piaci áraknak megfelelően, és szigorúan az egyenlő jog viszonyában”.

Gulyás Hegyeshalom után Bezenyén és Rajkán is felkereste a helyi nemzeti tanácsokat, és arra kérte őket, hogy jelentsék megalakulásukat Mosonmagyaróvárnak. Látva a szervezetlenséget, 1956. november 1-jén javaslatot tett a járási nemzeti tanács megalakítására, amellyel a járás vezetősége egyetértett és meg is bízta a lelkézt ennek előkészítésével. Rajkán meghívták a kisgazdapárt alakuló közgyűlésére, ám ezt ő nem fogadta el. Nem tartotta helyesnek pártok szervezését addig, amíg az országban a rend és a nyugalom helyre nem áll, illetve a termelőmunka meg nem indul. A járási nemzeti tanács 1956. november 3-án alakult meg, ennek végrehajtó bizottsága pedig november 10-én. Gulyást mindkettőbe beválasztották. 1956. no-

vember 4-én, vasárnap istentiszteletet tartott, naplójába pedig ezt jegyezte fel: „A szovjet hadsereg megtámadta Budapestet és az ország egész területén páncélos támadást indított a szabadságát, függetlenségét kivívott és semlegességét kinyilvánított magyar nemzet ellen. A szovjet hadsereg e galád támadását Moszkva által kinevezett Kádár János miniszterelnök kérésére hajtotta végre.”

A LETARTÓZTATÁS

A Kádár vezette Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulása után Gulyásra is odafigyeltek a hatóságok. 1956. december 19-én késő este a BM mosonmagyaróvári járási osztálya házkutatást tartott, fegyvert kerestek nála, eredménytelenül. A személye elleni első nyilvános támadás a Kiszalföldben 1957. január 9-én megjelent rágalmozó cikk volt. Ezután néhány kollégája menekülésre biztatta. Pataky László győri lelkésztársa az újságcikk miatt javasolta neki, hogy „legalább átmenetileg menjen Ausztriába át a határon”, de erre ő ezt válaszolta: „Laci bátyám, miért mennék, hiszen én a lincseléstől mentettem meg az ávózt, erre rengeteg tanú van, s én nem tettem semmi olyat, amivel perbe foghatnának az említett cikk hazugságai ellenére.”

Még a lincseléstől megmentett Máté Lajos is felkereste Gulyást Levélen, megköszönte a segítségét, és figyelmeztette, hogy le fogják tartóztatni. Felesége is kérte, hagyja el az országot, hiszen csak néhány kilométerre volt a határ. Sokaknak segített átszökni, de ő maga nem ment, pedig egy lovas kocsi várt rá a parókia előtt. Számára ez tudatos döntés volt, a feleségének ezt mondta: „Magyar ember nem hagyja el a hazáját! Még a bitófa alá is vasalt nadrággal megyek!” Letartóztatására 1957. február 5-én a levéli parókián került sor, amikor a 39. születésnapját ünnepelték. Családjától elbúcsúzott, három kislányát ekkor látta utoljára. Először Mosonmagyaróvárra, majd Győrbe szállították.

Sem az ügyességi, sem a bírósági eljárás során nem a mosonmagyaróvári sortűz körülményeinek tisztázása volt a cél, hanem az azt követő népharagnak áldozatul esett határőrtisztek és Máté Lajos bántalmazásáért akartak felelősöket találni. Máté tanúként való kihallgatásakor tényként említette, hogy a „levéli református lelkész” sza-

badította ki az ütlegetők kezéből és vitte ki a laktanya területéről. Gulyás Lajos mégis a Földes Gábor és társai per harmadrendű vádlottja lett.

A győri pernek a hatalom különös jelentőséget tulajdonított: „A bűnyügyből megállapítható volt, hogy a győri és mővári [mosonmagyaróvári] ellenforradalmi cselekmények szorosan beletartoznak az országos eseményekbe. Az előkészületek egybeestek a budapesti előkészületekkel” – írta Gyepes István, a Győr megyei bíróság elnöke az igazságügy-miniszternek. A koncepció szerint a Győrben megalakult Dunántúli Nemzeti Tanács és így a per első három vádlottja – Földes Gábor, Tihanyi Árpád, illetve Gulyás – hathatós támogatást nyújtott ahhoz, hogy a „reakciós erők kiszoríthatóak a kormányból a kommunistákat s a kormány egyre inkább alkalmasabbá válik a kapitalista restaurációra”. Gulyás esetében kiemelte: önállóan kezdeményezett, hogy „Levél községből a lakosság tüntetésre induljon, s nem rajta múlik, hogy ez meg nem valósult”.

AZ ÍTÉLET

A per nyilvános volt, amelyről a Kiszalföld folyamatosan tudósított. Gulyást – annak ellenére, hogy egy határőrtiszt életét megmentette – első fokon bűnösnek találták a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének, valamint két rendbeli gyilkosságra való felbujtásnak a büntetésében, s halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Richter László, Gulyás védőügyvédje fellebbezett a kiszabott ítélet ellen. Madar Zoltán esperes pedig lelkésztársa érdekében Gyepes bíróhoz fordult. Gulyás ügyében kegyelmi kérvények sora született.

1957 nyarán a Dunántúli Református Egyházkerület vezetése az Elnöki Tanácsnak írt kegyelmi kérvényt, 1957 szeptemberében a skandináv evangélikus egyházak vezető képviselői is tiltakoztak. Horváth János, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke válaszában közölte, hogy kérésüket továbbította az illetékes hatóságokhoz. Gulyás édesanyja Bereczky Albert református püspök közvetítésével könyörgött fia életéért. Nehézy Károly, Gulyás szülőfalujának egykori lelkésze szintén a püspökhöz fordult az ügyben. Mindezen próbálkozások ellenére nem részesítették kegyelemben.

1957 decemberében az ügyet másodfokon a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának különtanácsa zártkörűen tárgyalta. 1957. december 16-án, az első tárgyalási napon Erdélyi Jenő hadbíró százados, a katonai főügyész helyettese Gulyást a rendszer ellenségének nevezte, aki „öntevékenyen” vett részt az eseményekben, továbbá hangsúlyozta: „ez az ügy politikai jelentőségénél fogva kiemelkedő, igen nagy és megelőzte még a Bpesti és országos eseményeket.” Richter annyit tudott elérni, hogy Gulyást a gyilkosságokra történő felbujtás vádjá alól felmentették. A különtanács a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének büntetésén kívül megállapította, hogy Gulyás hazaárulást követett el. Ugyanis a bíróság a külföldi újságírókat, akikkel 1956. október 29-én Hegyeshalomban beszélt, a Szabad Európa Rádió „ügnökeivel” azonosította, akik a nyugati hatalmakat szolgálták.

1957. december 21-én Gulyást jogerősen halálra, illetve teljes vagyonelkobzásra ítélték. 1957 szilveszterén akasztották fel Győrben. Előző nap egyházi vezetők – köztük a korábban Gulyás kegyelmi kérvényéért közbenjáró Bereczky püspök is – magas állami kitüntetést vettek át a Parlamentben. Nemcsak a magyar református lelkészi karból, de a többi felekezetből is Gulyás volt az egyetlen egyházi személy, akit jogerős bírósági ítélettel végeztek ki 1956 után. A másodfokú ítélet által kiszabott vagyonelkobzást 1958. február 24-én hajtották végre Lébényben, ahol Gulyás felesége tanítói állást és szolgálati lakást kapott az 1957/58. tanévtől, miután férje kivégzését követően lányaival el kellett hagynia a levéli parókiát.

Lányainak továbbtanulását a Kádár-rendszer akadályozta. Ellenforradalmárnak bélyegzett édesapjuk miatt nehezen jutottak be gimnáziumba, egyetemre vagy főiskolára egyiküket sem vették fel. Mivel a kivégzetteket titokban temették el, Gulyásné hiába kereste férje nyughelyét. Amikor 1989-ben kiderült, hogy Sopronkőhidán temették el, özvegye már nem élt. Az exhumálást követő újratemetésre Levélen 1991. május 11-én került sor. Gulyás Lajos emlékére több településen (Balatonszepezd, Levél, Kisújfalu, Gellér, Győr, Mosonmagyaróvár, Pápa) emléktáblákat, kopjafákat avattak, emlékszobákat nyitottak, illetve utcát és kollégiumot neveztek el róla. ♦